

TÓTH HAJNALKA

Török kereskedők nehézségei a kuruc korban – avagy hogyan ne kereskedjünk Magyarországon a Rákóczi- szabadságharc idején*

Előzmények – Oszmán aga küldetése

Valamikor az 1707. esztendő elején Temesvárról és Belgrádból közel hatvan muszlim és görög kereskedő érkezett Szegedre, hogy onnan magyar területre lépve adják el az áruikat. Szegeden megfizették a szokásos vámot, majd Johann Friedrich von Globitz császári generálistól engedélyt kaptak arra, hogy továbbmenjenek Kecskemét felé.¹ Kecskemét ekkor a kurucok kézen volt, de a város 1706. október 4-én (is) oltalomlevelet kapott Globitz generálistól arra vonatkozóan, hogy sem a császári katonaság, sem a rácok nem fogják zaklatni a lakosokat.² Erre azért volt szükség, mert 1706-ban két alkalommal is ki kellett üríteni a várost, egyszer a kurucok, másszor a császári katonaság támadása miatt.³ Az oltalomlevél ellenére a kecskemétiak 1707 januárjában újra elhagyni kényszerültek lakóhelyüket.⁴

* A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj (*Temesvári Oszmán aga diplomáciai tevékenysége a 17–18. század fordulóján a Habsburg–oszmán határvidéken, 2016–2019*) támogatásával készült. A kutatást az Emberi Erőforrások Minisztériuma támogatta 20391-3/2018/FEKUSTRAT. Szegedi Tudományegyetem, Interdiszciplináris Kiválósági Központ, Középkori és Kora újkori Magyar Történeti Tanszéke, MTA–SZTE Oszmán-kori kutatócsoport.

¹ Oszmán aga: *Pasák és generálisok között*. Ford.: Jólesz László. A jegyzeteket és az előszót írta: Bánkúti Imre. Budapest, 1996. 158.; Hornyik János: *Kecskemét város története*. IV. köt. Kecskemét, 1866. 187. Globitzről ld. Esze Tamás: *A Tisza vonal védelme a kurucok ellen 1703-ban*. In: Köpeczi Béla – Hopp Lajos – R. Várkonyi Ágnes (szerk.): *Rákóczi-tanulmányok*. Budapest, 1980. 597–681.; Heckenast Gusztáv: *Ki kicsoda a Rákóczi szabadságharcban?* Budapest, 2005. (Életrajzi Adattár. História Könyvtár. Kronológiai Adattárak, 8.) 160.

² Hornyik: *Kecskemét város története*, 183. Az oltalomlevelet ld. uo. 394–395. Vö. még: *Iratok a Rákóczi-szabadságharcból. Kecskemét város és körzete*. II. köt. Az anyagot gyűjtötte, jegyzetekkel ellátta és a mutatót készítette: Bánkúti Imre. Kecskemét, 1994. 82.

³ Hornyik: *Kecskemét város története*, 178–180. Vö. Kecskemét város lakosainak veszteségei mind a kuruc, mind a rác vagy német katonaságtól: *Iratok a Rákóczi-szabadságharcból*, 68–74.

⁴ Hornyik: *Kecskemét város története*, 180–181.

Amikor a fent említett muszlim és görög kereskedők Kecskemétre érkeztek, a kurucok is vámot fizettettek velük ezüstben, továbbá azt is megszabták számukra, hogy csak Kecskeméten és Debrecenben árusíthatnak. Sőt, arra akarták kényszeríteni őket, hogy portékákat szabott áron adják el, majd addig el sem akarták engedni őket a városból, amíg a fenti feltételekkel ott el nem adták az áruikat.⁵

A rendkívül nehéz és hátrányos helyzetbe jutott kereskedők görög nyelvű kérelmet írtak az oszmán oldal kompetens eljárójához, Ali temesvári pasához,⁶ amelyben különmegbízottat kértek érdekeik képviselőjére és helyzetük rendezésére. A kereskedőket Kecskeméten ért kellemetlenségekről, majd pedig ügyük rendezési kísérleteiről a temesvári díván tolmácsként tevékenykedő Oszmán aga részletes beszámolójából is értesülünk.⁷ A pasa az agát a panaszosok kérésére útnak indította II. Rákóczi Ferenc közelben operáló generálisához, Károlyi Sándorhoz.⁸ De Oszmánt nemcsak a Kecskeméten feltartóztatott kereskedők ügyének rendezésével bízták meg, hanem egy Csanád környéki konfliktus rendezésével is. Utóbbi esetben Makóról érkező magyar huszárok a Maroson át Magyarországra hajtottak

⁵ Oszmán aga: *Pasák és generálisok között*, 158–159., 167. Oszmán aga szerint a kereskedők a náluk lévő kávé 4 gurusért vették meg. Az áru után vámot fizettek, majd pedig arra akarták kényszeríteni őket, hogy 8 libertásért/8 fontért adják azt el, ami 2 guldent jelentett, ha a réz fontját azonos értékűnek veszik az ezüstével. Az oszmánoknál a réz okkája 1 gurus/1 ezüstforint volt. Uo. 158–159. Ezen árszabásra azért volt szükség, mert a II. Rákóczi Ferenc rézpénzkibocsátása miatti folyamatos infláció következtében visszaesett a kereskedelem a kurucok által uralt területeken, és a rézpénzzel kifizetett katonaság elégedetlenkedett. Ugyan elrendelték a rézpénz névértéken történő elfogadását, az nem valósult meg. Bánkúti Imre: *II. Rákóczi Ferenc rézpénzeinek gazdasági és társadalmi vonatkozásai*. Numizmatikai Közlöny, 68–69. évf. (1979–1980) 77–79. Vö. uő.: *Egy görög kereskedő tevékenysége Kecskeméten és a Dél-Alföldön*. Cumania, 2. évf. (1975) 81. és 81. 12. jegyz.

⁶ Kara Jilan Ali pasa 1706. július 15-től 1708. október közepéig volt temesvári beglerbég. Fekete Lajos: *A Rákóczi–Aspremont-levéltár török iratai*. In: uő.: *A hódoltság török levéltári forrásai*. Budapest, 1993. 452. 44. jegyz.; Ali pasa „Kara Aylan fia, a kerti őrség egykori parancsnoka” volt. Oszmán aga: *A gyaurok rabságában*. Ford.: Jólesz László. A jegyzeteket és az előszót írta: Bánkúti Imre. Budapest, 1996. 147.

⁷ Oszmán aga: *Pasák és generálisok között*. Az eredeti oszmán-török nyelvű munka német fordítása, amely alapján a magyar is készült: Kornauth, Friedrich – Kreutel, Richard Franz (Hrsg.): *Zwischen Paschas und Generalen: Bericht der Osman Ağa aus Temeschwar über die Hohepunkte seine Wirkens als Diwandolmetscher und Diplomat*. Graz, 1966 (Osmanische Geschichtsschreiber 5). Oszmán agáról és tevékenységéről legújabban lásd: Tóth Hajnalka: *Temesvári Oszmán Aga levélgyűjteménye. Habsburg–oszmán–kuruc határvidéki konfliktusok a 18. század elején*. In: Egyed Emese – Pakó László (szerk.): *Előadások a Magyar Tudomány napján az Erdélyi Múzeum-Egyesület I. szakosztályában*. (Certamen, III.) Kolozsvár, 2016. 283–294.

⁸ Oszmán aga: *Pasák és generálisok között*, 160–161. Ezekben a napokban több levélváltás is történt Károlyi Sándor és Ali pasa között. Ali pasa Károlyi Sándorhoz. Temesvár, 1707. február 27. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL) P 398 Károlyi család levéltára, Missiles, 170. cs., fol. 15.; Ali pasa Károlyi Sándorhoz. Temesvár, 1707. március 15. Uo. fol. 13–14. Hivatkozik még rá: Papp Sándor: *A Sárközyek. Egy magyar származású francia államférfi családjának története a 18. század végéig*. Szeged, 2012. 37. A határ menti események híre eljutott a Portára, Michael Talman Habsburg állandó követ május 16-i jelentésében írt arról, hogy Rákóczi Erdélybe készül, Károlyi pedig a csapataival a Maros–Tisza közén operál. Michael Talman az Udvari Haditanácsához. Konstantinápoly, 1707. május 16. Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Staatenabteilungen (ÖStA HHStA), Türkei I. Kt. 177. Konv. 3. Fol. 114v–115r.

250, a szegedi lakosok tulajdonában lévő marhát, tudniillik a szegediek a temesvári pasa engedélyével oszmán oldalon legeltethették állataikat. Mindemellett az agának kellett eljárnia egy gyilkossági ügyben is, ugyanis Erdélyben, Torda közelében minden ok nélkül muszlim kereskedőket vertek agyon.⁹

Oszmán aga tíz kísérővel – köztük a kereskedők képviselőivel és a saját szolgálóival – indult el február 20. körül Temesvárról Csanádra.¹⁰ A megérkezésekor Károlyi Sándor, aki a II. Rákóczi Ferenc vezette rozsnói tanácskozás¹¹ után ment a Tiszántúlon aktivizálódott rácok ellen, Arad irányából érkezve február 20-án ért Makó, majd 21-én Csanád alá.¹² A generális az agát Makó elővárosába hívta.¹³ Oszmánt és kíséretét Makóval átellenben a Maros partján három csónak várta, azokon szállították őket a túlpartra, ahol az agát egy Károlyi által küldött lóra ültették, majd három embere kíséretében ellovagolt a generális házához. Károlyi – az aga beszámolója szerint – nagyon barátságosan fogadta őket, és a makói ügyben lépéseket is tett. A lakosok és a bírák kihallgatása révén az is kiderült, hogy mely huszárok hajtották el a marhákat. A Kecskeméten várakozó kereskedők érdekében pedig Károlyi levelet írt a kecskeméti generálisnak, hogy a kalmárok közül néhányat küldjön Debrecenbe, ahol csatlakozhatnak majd Oszmán ágához, akit továbbküldött a Munkácson tartózkodó Rákóczi fejedelemhez.¹⁴

⁹ Oszmán aga: *Pasák és generálisok között*, 160. Oszmán aga *Kitāb-i Īnšā* elnevezésű levélgyűjteménye a korábbi évekre vonatkozóan is tartalmaz olyan levélváltásokat, ahol Ali pasa kereskedőket ért atrocitások miatt fordult vagy Károlyi Sándorhoz, vagy az aradi, illetve szegedi császári generálisokhoz. Österreichische Nationalbibliothek (ÖNB), Mixt. 175. fol. 15v–17r.; ÖStA HHStA Konsularakademie, Kt. 9., Orinetalische Handschriften, No. 125., fol. 26r–28v.

¹⁰ Oszmán aga: *Pasák és generálisok között*, 160–161. Az aga elindulásának pontos időpontját nem ismerjük, arra Károlyi generális és katonái mozgásából, tartózkodási helyéből következtethetünk.

¹¹ II. Rákóczi Ferenc 1707. január 1-jén ment Rozsnyóra, ahol megkezdte az ónodi országgyűlés szervezését, amit május 1-jére hívott össze. Az országgyűlés május 31-től június 21-ig tartott. Vö. Szalay László: *Magyarország története*. VI. köt. Pest, 1859. 389.; Hornyik: *Kecskemét város története*, 183. Vö. még: Benda Kálmán (főszerk.): *Magyar történelmi kronológia*. II. köt. (1526–1848) Budapest, 1982. 541., ahol a rozsnói találkozó ideje 1707. január 22. – február 5.

¹² Károlyi Sándor a rozsnói tanácskozás után ment a rácok ellen. Az ostrom alá vett Csanád városa 24 óra eltelte után megadta magát. A csanádi kapitányt Károlyi Szegedre küldte, a katonákat pedig át a Maroson „török jobbagyságra”. Szalay: *Magyarország története*, 395–396.; Hornyik: *Kecskemét város története*, 183–184.; Kovács Ágnes: *Károlyi Sándor*. Budapest, 1988. 93.

¹³ Oszmán aga: *Pasák és generálisok között*, 161. Szalay László is megemlítette Károlyi találkozását a temesvári pasa követivel, majd a velük való megbeszélésekről tájékoztatta a Konstantinápolyba induló magyar/kuruc követet, a „saját emberét a magyar biztosokhoz Konstantinápolyba küldötte, a fejedelem utasításával, hogy ügyekezzenek a Portát hadviselésre bírni az oroszok ellen”. Szalay: *Magyarország története*, 396. A szöveg kontextusa egy március második felében történt találkozóra utal, nem pedig Oszmán aga fent említett küldöttségére. Ezt vette át Kovács Ágnes is, nála a két török követség összemosódik. Kovács: *Károlyi Sándor*, 93–94.

¹⁴ Oszmán aga: *Pasák és generálisok között*, 161. Rákóczi a rozsnói találkozó lezárása után Munkácsra ment. Az aga és kísérete két napot töltött Makón, majd leírása szerint Károlyi öt szakasz huszárt adott melléjük, továbbá két ezredes és 30 sérültekkel teli szekér kíséretében indultak el. A sérültek Aradnál sebesültek meg. Uo. 161–162. Bánkúti Imre szerint az aga itt eseményeket kevert össze, mivel Arad ostromára csak 1707 júliusában került sor. Oszmán aga: *Pasák és generálisok között*, 230. 67. jegyz. Ugyanakkor Szalaynál és Hornyiknál is olvasható, hogy Rákóczi március 19-én szólította fel Károlyit, hagyjon fel az „Arad elleni törekedésével” (Szalay: *Magyarország története*, 396.;

Oszmán aga küldöttsége ötnapi út után érkezett Debrecenbe, ahonnan háromnapos pihenő után indultak tovább Munkácsra Károlyi kvártélymesterével és néhány lovassal együtt. Ez az út Oszmán emlékei szerint szintén öt napig tartott, a megérkezésüket követő napon pedig már hívatta is őket a fejedelem.¹⁵ A találkozón Rákóczi magyarul beszélt és tolmács szolgálatát vette igénybe, majd a temesvári pasa levelének elolvasása után németre váltott, és tudatta az agával, hogy a megjelölt ügyeket átadja az Ungváron tartózkodó Bercsényi Miklósnak.¹⁶ A következő napon az erdélyi fejedelmi beiktatására készülő Rákóczi,¹⁷ illetve a továbbutazásához kocsit is kapó Oszmán aga Ahmed csausszal és egy szolgálójával együtt elindultak Ungvárra, ahova még aznap megérkeztek.¹⁸

Bercsényi Oszmán agával szintén tolmács nélkül, német nyelven tárgyalt, azonban ő kevésbé fogadta szívélyesen a török megbízottat.¹⁹ Miután az aga előadta a Kecskeméten ragadt kereskedők ügyét, a generális kijelentette, hogy az eladás helyéről és az árakról az országgyűlés határozott,²⁰ utóbbiról pedig a temesvári pasát is értesítették.²¹ Az aga azon megjegyzésére, hogy a kurucokkal ellentétben a császáriak csak az eladott áru után kérnek vámot, azt a választ kapta, hogy „nekünk semmi közünk a németekhez. Nálunk annak kell történnie, ami az országunkban szokás, és amit mi jónak találunk!”²² Ugyanakkor Bercsényi ekkor megígérte, hogy írásbeli parancsot ad a kereskedők elengedésére, de a megfizetett vámot nem adják vissza nekik.²³

A szegedi marhák elhajtásának ügye, illetve annak rendezése egyszerűbbnek tűnt, hiszen a Makón történt kihallgatások során kiderült, hogy Pap György és Jóvai Mihály huszárok és társaik voltak a tettesek. Azonban az aga emlékezete szerint Károlyi Sándor helyben tett intézkedései Bercsényi felháborodását váltották ki, és azokat saját hatásköre megsértéseként értelmezte, majd új eljárás indítását rendelte el. A Tordára útban lévő muszlim kereskedők ügyében pedig – akik közül hármat agyonverték, kettő pedig kifosztva menekült el – arról döntött, hogy majd Erdélyben határoznak a további intézkedésekről. Az aga, mielőtt Rákóczival együtt elindult volna Erdélybe, a fenti ügyekben még egy német nyelvű kérelmet is benyújtott Bercsényinek.²⁴

Az erdélyi határhoz érve Oszmán ismét megjelent Rákóczi előtt, és panaszt tett Bercsényi nem kielégítő döntései miatt, a Tordán meggyilkolt kereskedők örökösei pedig – akik

Hornyik: *Kecskemét város története*, 184.), azaz Arad környéki hadműveletek az oszmán küldöttség utazása során is folytak.

¹⁵ Oszmán aga: *Pasák és generálisok között*, 162.

¹⁶ Uo. 163.

¹⁷ II. Rákóczi Ferencet 1704. július 8-án a gyulafehérvári országgyűlés Erdély fejedelmévé választotta.

¹⁸ Oszmán aga: *Pasák és generálisok között*, 165. Az oszmán küldöttség többi tagját Szatmárra küldték.

¹⁹ Uo. 166.

²⁰ Az 1706. december 18. – 1707. január 22. közötti rozsnyói gyűlésről lehet szó.

²¹ Oszmán aga: *Pasák és generálisok között*, 168. Pápai Gáspár követ vitte az árjegyzéket Temesvárra, amin a törökök megdöbbentek: 1 okka kávé árát 2 ezüstforintban szabták meg, holott Isztambulban 1 okka kávé 4 eszedi gurus/4 oroszlanos kurust ért. A kurucok 8 libertást 2 ezüstforintban számolták, pedig az valójában 30 rézdrachmát ért, a réz okkaja pedig csak 1 kurus volt. 4 kurusért 3 para értéket kellett volna elfogadniuk. Uo.

²² Uo. 169.

²³ Uo. 168.

²⁴ Uo. 169–171.

közül kettő az aga kíséretében volt – elégtételt követeltek.²⁵ Rákóczi azzal hátrította el a felelősséget, hogy mivel az erdélyi erődök ekkor a német katonaság kezében voltak, az oltalomlevél nélkül utazók biztonságát nem garantálhatták, a kurucokat nem lehet hibáztatni amiatt, hogy megtámadták őket. Az aga felhívta a fejedelem figyelmét arra, hogy a németekkel kötött 1699. évi karlócai béke értelmében a muszlimok a császári területeken szabadon kereskedhettek,²⁶ a kurucok tekintetében pedig bíztak abban, amit Rákóczi egy korábbi levelében írt, miszerint a fejedelem ígéretet tett a muszlim kereskedők bántatlanságára.²⁷ Az álláspontok azonban nem közeledtek, és az aga dolgvégezetlenül indult vissza Erdélyen keresztül – Kolozsvár, Gyulafehérvár és Sebes érintésével – Temesvárra,²⁸ míg Rákóczi tovább utazott a fejedelmi trón elfoglalására, amire 1707. április 5-én Marosvásárhelyen került sor.

A kecskeméti rác portya és a muszlim kereskedők legyilkolása

Oszmán aga nem jegyezte le Temesvárra való visszaérkezésének időpontját, visszaemlékezésében arról számolt be, hogy amikor megérkezett, még nem engedték el a kereskedőket Kecskemétre. Majd röviddel ezt követően, 1707. április 3-án esett meg Kecskemét város híres-hírhedt kirablása és a muszlim kereskedők legyilkolása. Az eset nagy vihart kavart, és évekig tartó diplomáciai huzavona lett belőle. A történelekről a kortárs krónikáiról, a kecskeméti református iskola rektora, Székudvari János (?–1709) *Sűrű sírhalmokkal rakott jajhalom* című históriás énekének (1707)²⁹ és az utólag segítségnyújtás elmaradása

²⁵ Rákóczi és vele az aga is három nappal a Bercsényivel való tárgyalás után indult el Erdélybe, három-négy nap múlva értek Szatmárra, ahol egy nap pihenőt tartottak (ide érkeztek Bercsényi írásbeli határozatai), majd két-három nap múlva értek Erdély határához, ahol egy napi táborozást iktattak be. Rákóczi mellett ekkor 7–8.000 főnyi katonaság volt. Uo. 172–174.

²⁶ Lásd a karlócai béke 14. pontját. Szita László – Seewann, Gerhard: *A karlócai béke és Európa*. Pécs, 1999. 220–221.

²⁷ Oszmán aga: *Pasák és generálisok között*, 174–175.

²⁸ Uo. 179. Száz magyar forint úti pénzt is adtak Oszmánnak.

²⁹ A históriás ének több másolatban maradt fenn. A rendelkezésére álló négy másolat alapján a munkát először 1866-ban Hornyik János adta ki Kecskemét városáról szóló munkája oklevéltárában. Hornyik: *Kecskemét város története*, 397–414. Thaly Kálmán 1872-ben szintén közölte a munkát, a Hornyik-féle kiadást összevetette az akadémia kéziratárában lévő töredékes – de Thaly szerint kortárs – másolattal, és feltüntette az eltéréseket is benne. Thaly Kálmán: *Adalékok a Thököly- és a Rákóczi-kor irodalomtörténetéhez*. II. köt. Pest, 1872. 151–182. Vö. *Iratok a Rákóczi-szabadságharcból*, 95–96. Székudvari János históriás énekét alapul véve Hornyik részletesen mesélte el a történeteket monográfiájában. Hornyik: *Kecskemét város története*, 180–184. Székudvari munkáját már a 18. században Balla Gergely is felhasználta Nagykőrös történetéről szóló krónikájában. Balla Gergely: *Nagy-kőrösi krónika*. Jegyzetekkel és oklevéltárral ellátva kiadták: Szabó Károly – Szilágyi Sándor. Kecskemét, 1856. 83–84. Szalay, aki szintén megemlítette az eseményt Magyarország történetében, a „Kecskeméten sz. ferencznek szerzetebeli atyáktul viseltetett egyházi pásztorkodás” (Nagyszombat, 1775.) című munkára hivatkozott. Szalay: *Magyarország története*, 396. A hivatkozott munka valójában Bláhó Vince (1725–1785) ferences szerzetes 1772-ben Kecskeméten elmondott és 1775-ben nyomtatásban is kiadott prédikációja vagy búcsúbeszéde, amelynek új kiadását lásd: *Bláhó Vince búcsúbeszéde Kecskeméten 1772-ben*. A szöveget gondozta és jegyzetekkel ellátta: Bánkúti Imre. Kecskemét, 1991. Feltételezhetjük, hogy a kecskeméti eseményekről itt olvasható rövid összefoglalónak is Székudvari históriás éneke volt a forrása. Tőle idézett munkájában Katona is: Katona,

miatt megvádolt Csajági János ezereskapitány levelének³⁰ köszönhetően meglehetősen pontos ismeretekkel rendelkezünk.

Mi történt 1707. április 3-án, a böjt negyedik vasárnapján Kecskeméten? Brod parancsnoka, Constantin von Cobila (Kovay)³¹ ezredes kb. 1000 rác huszárral – Székudvari munkája szerint 2.000 lovassal és 1.000 gyalogossal³² – támadt a városra,³³ amit már előző nap kikémléltek.³⁴ Mivel kevéssel előtte a rác katonaság Nagykőrös városát fenyegette, az ottaniaknak a kecskeméti fegyveresek siettek segítségükre, így azonban a saját városuk védtelen maradt. Csajági is megjegyezte levelében, hogy a rajtaütés előtt a városban „sem kapukon, sem árkokon semmi vigyázás nem volt”.³⁵ Majd mindössze 200 fegyverest tudtak összeszedni, akik azonban tehetetlenek voltak a rácokkal szemben. A nagy rablást és kegyetlen vérontást végrehajtó támadókról – akik közül korábban többen is a kecskeméti szolgálatában álltak, és jól ismerték a polgárokat, illetve házaikat – az alábbi módon írt a krónikás: „Ez olly nép, kit magad segítettél sokban / Hogyha megkeresett akármelly dologban, / Pénzt markába, ruhát’ a nyakába / Sokszor adtál gabonát szájába. // Csuda, bizony, a’ kik voltanak faktorid, / Barom legeltető pusztai pásztorid, / Esmérőid, voltak czimboráid, / Azok lettek megölő hóhérid”.³⁶

Arról, hogy mi állhatott ennek a nagy pusztításnak a hátterében, már Székudvari is leírta, hogy bizony a kurucok előzőleg „Rácot vágnának”, amiért „szabad prédát ők [rácok] is kiáltának”.³⁷ A korabeli, számtalan, felszínre törő kuruc–rác konfliktus közül itt a kurucok márciusi rajtaütéséről van szó, amikor az Arad felől visszavonuló Károlyi Sándor jóváhagyásával és Bercsényi Miklós tudtával Berthóti István³⁸ és katonái bácskai területekre ron-

Stephano: *Historia critica regum Hungariae stripsis Austriacae*. Tom XVIII. Ordine XXXVII. Budaë, 1806. 523. Blahó Vincéről ld. Molnár Antal: *A török kori Kecskemét ferences krónikása: Blahó Vince (1725–1785)*. Cumania, 18. évf. (2002) 171–205.

³⁰ Csajági János levelét közli: *Iratok a Rákóczi-szabadságharcból*, 97–98.

³¹ A brodi parancsnok neve Oszmán aga munkájának magyar fordításában Kovayként szerepel. Oszmán aga: *Pasák és generálisok között*, 180. A parancsnok teljes nevét Globitz generális jelentése közli. Johann Friedrich von Globitz az Udvari Haditanácshoz. Bécs, 1708. március 8. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 178. Konv. 1. Fol. 97r.

³² Hornyik: *Kecskemét város története*, 403.; Thaly: *Adalékok a Thököly- és a Rákóczi-kor irodalom-történetéhez*, 160–161. Csajági János másfélezerre sem tette a támadó rácok létszámát. *Iratok a Rákóczi-szabadságharcból*, 98. Vö. Johann Friedrich von Globitz az Udvari Haditanácshoz. Bécs, 1708. március 8. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 178. Konv. 1. Fol. 97r.: „Dieße miliz hatt von seiten der Donau, der so genante capitán Constantin von Cobila (und die wohl zwey drittel oder nicht vill weniger, von dem corpo gemacht) geführet, die von der Teis aber ist unter dem ober capitán Vulin und honoris gratiae sammentlich nach der conjunction unter dieses commando gestanden.”

³³ Elcsi Ibrahim levele II. Rákóczi Ferenchez. Belgrád, [1707. április 3. után]. Fekete: *A Rákóczi-Aspremont-levéltár török iratai*, 441., ahol a pasa 4.000 támadóról írt.

³⁴ Hornyik: *Kecskemét város története*, 403.; Thaly: *Adalékok a Thököly- és a Rákóczi-kor irodalom-történetéhez*, 160–161.

³⁵ *Iratok a Rákóczi-szabadságharcból*, 99.

³⁶ Hornyik: *Kecskemét város története*, 403.; Thaly: *Adalékok a Thököly- és a Rákóczi-kor irodalom-történetéhez*, 159.

³⁷ Uo.

³⁸ Bertóthi István kuruc brigadérosról ld. Heckenast Gusztáv: *Ki kicsoda a Rákóczi szabadságharcban?* 61.

tottak.³⁹ A kuruc brigadéros beszámolója szerint a 2.000 fős csapat négy falut prédált fel, 150 főt öltek meg az ellenséges rácok közül, és 40 rabot ejtettek.⁴⁰ Az április 3-i kecskeméti támadás áldozatairól és káráról maga Székudvari készített egy kimutatást históriás éneke mellékleteként, amely szerint a rácok körülbelül 400 főt öltek meg, és 150-160 embert hurcoltak el.⁴¹

A rácok kecskeméti rajtaütésekor még a városban tartózkodtak azok a muszlim és görög kereskedők, akik Globitz szegedi generálistól kaptak menlevelet, és akiknek az elengedése / továbbengedése ügyében korábban Oszmán agát küldték a kuruc vezérkar tagjaihoz, illetve magához Rákóczi fejedelemhez. Az aga visszaemlékezésében foglaltakkal ellentétben Hornyik János monográfiájában az írta, hogy abban a hat hétben, amíg a muszlim kereskedők Kecskeméten tartózkodtak, ott „kalmárkodtak” is.⁴² A hatvan (vagy közel hatvan) kereskedő közül 55-en estek áldozatul a rácok támadásának, mindössze hárman menekültek meg, de mindannyiukat kifosztották.⁴³ Hornyik az eset leírásakor arról tett említést, hogy a kereskedők éppen menekülőben voltak Nagykőrös felé, amikor a rácok rájuk támadtak.⁴⁴ Oszmán aga munkájában azt írta, hogy annak ellenére mészárolták le őket, hogy a Globitz generálistól kapott oltalomlevelüket is felmutatták.⁴⁵ A megölt muszlimokat és a görög kereskedőt – a rajtaütés során meghalt rácokkal együtt – a lakosok Kecskemét város keleti részén, a szőlőskertek vonalában, egy elkülönített téren ásatták el. A helyet még Hornyik idejében is „Ráctemető” néven ismerték.⁴⁶

A következmények és a kártérítés követelése

A rácok kecskeméti rajtaütését követően egyrészt rögtön megindult a rabságba hurcolt városiak visszakövetelése, másrésztől az oszmán fél – mind a belgrádi, mind pedig a temesvári pasa – kártérítést követelt a hallatlan módon meggyilkolt alattvalók után. A Habsburg és az oszmán oldal között a meggyilkolt kereskedők miatt hosszú ideig elhúzódó tár-

³⁹ Szalay: *Magyarország története*, 396.; Hornyik: *Kecskemét város története*, 184.

⁴⁰ Berthóti István levele Bercsényi Miklóshoz. Kecskemét, 1707. március 19. *Iratok a Rákóczi-szabadságharcból*, 95.

⁴¹ A különböző kiadások táblázatainak adatai nem teljesen egyeznek meg egymással, aminek elsősorban az lehet az oka, hogy a Hornyik és Thaly által használt kéziratok, ha kortársak is, másolatok voltak, így könnyen elírhatták a számokat. Ráadásul Hornyik az özvegyen maradtak számát munkája 187. oldalán 102-ben adja meg, majd az általa közölt Székudvari-féle szövegben 202 szerepel. Hornyik: *Kecskemét város története*, 398., 413–414. Vö. Thaly: *Adalékok a Thököly- és a Rákóczi-kor irodalomtörténetéhez*, 180., 183. Számokat Blahó Vince szerzetes is közölt a veszteségekről, amik szintén nincsenek teljes összhangban az előbbiekkal, és azt sem tudhatjuk, hogy ő Székudvari eredeti szövegét vagy valamely másolatát használta-e. *Blahó Vince búcsúbeszéde*, 25.

⁴² Hornyik: *Kecskemét város története*, 189. Erre utal a Szegeden tartózkodó török kereskedők 1707. április 6-i levele is, ahol a történet utáni érdeklődés mellett azt is kérték, hogy „A Törökök írják meg a Sarzetaki abáját el atták é vagy sem?” Uo. 415.

⁴³ Uo. 412.; Thaly: *Adalékok a Thököly- és a Rákóczi-kor irodalomtörténetéhez*, 177. Elcsi Ibrahim belgrádi pasa Rákóczi Ferenchez címzett levelében 53 török kereskedőt és egy görög zimmit említett. Fekete: *A Rákóczi-Aspremonti-levéltár török iratai*, 441.

⁴⁴ Hornyik: *Kecskemét város története*, 186–187.

⁴⁵ Oszmán aga: *Pasák és generálisok között*, 180.

⁴⁶ Hornyik: *Kecskemét város története*, 187–188.

gyalássorozat bontakozott ki, amiről egyrészt Oszmán aga feljegyzései számolnak be, másrészt pedig rendelkezésünkre állnak az ügy rendezésével megbízott péterváradai generális, Dietrich Nehem és az ő megbízottja, Johann Adam Lachowitz titkár jelentései is.⁴⁷ Így viszonylag jól rekonstruálható mind az egyeztetések menete, mind pedig a rendezést elsősorban hátráltató körülmények.

A kecskemétiiek azonnal tárgyalásokat kezdtek a szegedi és péterváradai parancsnokokkal a rabságba hurcolt polgárok – Székudvari számításai szerint 155–165 fő – kiszabadításáért. Globitz generális április 14-i, kecskemétieknek küldött válaszlevelében ígéretet is tett a segítségnyújtásra, de kérte, hogy a magyarok is küldjenek listát a náluk lévő rác rabokról, illetve segítsenek azok felkutatásában, akiket még a Berthóti István vezette rajtaütés során vittek el a kurucok.⁴⁸ Május 9-i dátummal a péterváradai parancsnok már összeállított egy listát az elhurcolt kecskemétiokről, amelyen 113 név szerepelt. A listára rávezették azt is, hogy mit tudtak meg róluk, például hogy közülük három megszökött a fogságból, három nő férjhez ment, négyen meghaltak, illetve többeket már ekkorra szabadon engedtek.⁴⁹ Május végére, június elejére tehető egy másik lista keletkezése, amely a péterváradai parancsnok által a kurucok kezéből kiszabadított és a saját ellenőrzése alá és eltartásába vett kecskemétiiek neveit tartalmazza.⁵⁰ Május 19-én, csütörtökön 15 megkerült rabot szállítottak Péterváradról Szegedre, 22-én pedig Globitz generális azért sürgette a kecskemétiakat, hogy a nála lévő személyeket mielőbb kicserélhesse a rác foglyokkal.⁵¹ Feltehetően a rabcsere folyamatosan zajlott, amit Globitz június 9-i levele is megerősít, hiszen abban arról értesítette a kecskeméti bírakat, hogy addig feltartóztatja a még nála lévő foglyokat, amíg – 15 napon belül – el nem küldik neki a még magyar/kuruc kézen lévő rácokat.⁵² A fentiek alapján joggal következtethetünk arra, hogy – bár nem veszteségek nélkül – az elhurcolt kecskemétiiek kiváltása viszonylag gyorsan, pár hónapon belül végbemehetett.

A megölt és kifosztott muszlim és görög kereskedők Szegeden tartózkodó társai is már április 6-án levélben tudakozódtak Kecskemét vezetőitől a történekről, és kérték, hogy három életben maradt társuk is számoljon be nekik mindenről.⁵³ A kecskeméti esetről szerzett információk nyomán az áldozatok örökösei kérelmet nyújtottak be mind a temesvári, mind pedig a belgrádi dívánhoz, majd Ali temesvári pasa levélben kérte a szegedi generálist a bűnök megtorlására, a bűnösök megbüntetésére, mivel a történekek békeszegésnek minő-

⁴⁷ A kecskeméti ügyet követő, több szinten zajló Habsburg–oszmán tárgyalásokról közel két teljes kartonnyi iratanyag áll rendelkezésünkre az ÖStA HHStA Türkei I. anyagában (Kt. 177, 178, 179.), amely anyag teljes feldolgozására – ami a két birodalom közötti 18. századi diplomáciai érintkezés módszerének részletes megismerésére is lehetőséget ad – jelen tanulmányban terjedelmi okokból nem vállalkozom.

⁴⁸ *Iratok a Rákóczi-szabadságharcból*, 96–97.

⁴⁹ Uo. 102–103. Vö. Hornyik: *Kecskemét város története*, 188., aki úgy értelmezte a jegyzéket, hogy a rajta felsoroltakat Szegedre kísérték.

⁵⁰ *Iratok a Rákóczi-szabadságharcból*, 104–106. Vö. Hornyik: *Kecskemét város története*, 188.

⁵¹ *Iratok a Rákóczi-szabadságharcból*, 106.

⁵² Uo. 109. A levélhez tartozott egy jegyzék is a keresett rác foglyokról. Uo. 109–110.

⁵³ Csamasir Ibrahim bese, Oszmán fehérvári (nándorféhevári) aga és Haszán fehérvári bese levele Kecskemét város bíráihoz és esküdtszékeihez. Szeged, 1707. április 6. Hornyik: *Kecskemét város története*. i. m. 415. A forrásközlésben a bese kifejezés helyett a bassát olvashatjuk, ami téves, ti. nem a pasa címről van szó, hanem a bajtárs, társ jelentésű bese szóról.

sültek.⁵⁴ Globitz generális válaszlevelében arról tájékoztatta a pasát, hogy nincs hatásköre eljárni az ügyben, ő nem parancsnokol Brod fölött, de tájékoztatja az Udvari Haditanácsot (*Wiener Hofkriegsrat*) a történekről.⁵⁵ Miután Elcsi Ibrahim, akkor már belgrádi pasa, is hasonló választ kapott a szegedi és péterváradai generálisoktól,⁵⁶ kísérletet tett arra, hogy Rákóczi Ferencnél követeljen elégtételt a történekekért, mivel kuruc uralom alatt álló területen történt az eset,⁵⁷ amiről aztán a pasa a Portát is értesítette. A Belgrádból május 5-én Konstantinápolyba érkező Halil aga Michael Talman Habsburg-rezidenst is felkereste.⁵⁸ A meggyilkolt kereskedők társai és örökösei aztán közvetlenül a Magas Portához fordultak segítségért, aminek következtében a nagyvezír, Dámát Csorlulu Ali pasa (1703–1710)⁵⁹ behívatta magához Talmant,⁶⁰ így az ügy magasabb diplomáciai szintre emelkedett.

⁵⁴ Oszmán aga: *Pasák és generálisok között*, 180–181. Mivel az elkövetők császári szolgálatban álltak, a törökök a karlócai béke megszegésére hivatkozhattak. Oszmán aga visszaemlékezésében közölte Ali pasa levelét, ami tartalmilag valóban az eseményekhez kapcsolódik, de hibás a dátumozása, 1118. év receb hó 17. napja ugyanis 1706. október 25-nek felel meg. A hibás dátumozásra jelenleg nincs megoldásunk.

⁵⁵ Uo. 181–182. A levelet (oszmán nyelvű másolatát) Oszmán aga szintén közölte a munkájában, és ahogy a pasa levele, úgy ennek a dátumozása is hibás: az 1118. év receb hó 22. 1706. október 30-nak felel meg.

⁵⁶ Uo. 182. Oszmán aga maga is következetlen a belgrádi pasa személyének megjelölésekor, először Abdullah pasáról ír, aki a híres Köprülü-család tagja lett volna, de az ő pasaságára vonatkozóan nem állnak rendelkezésünkre adatok. Az említett időszakból Haszán belgrádi pasa és tevékenysége ismert, aki 1705 elejétől 1707-ig töltötte be a tisztséget. Fekete: *A Rákóczi–Aspremont-levéltár török iratai*, 437. és 437. 12. jegyz. Ezt követően a volt temesvári pasa, Elcsi Ibrahim lett a belgrádi helytartó. Oszmán aga: *A gyaurok rabságában*, 147.; uő: *Pasák és generálisok között*, 206., 232. 92. jegyz.; Fekete: *A Rákóczi–Aspremont-levéltár török iratai*, 441. és 441. 20. jegyz.

⁵⁷ Elcsi Ibrahim levele II. Rákóczi Ferenchez. Belgrád, [1707. április 3. után]. Fekete: *A Rákóczi–Aspremont-levéltár török iratai*, 441. Rákóczi a válaszlevelében arra próbálta rábírni a pasát, hogy inkább közösen álljanak bosszút a szerbek ellen akciójuk miatt. Rákóczi levele Ibrahim pasa, nándorfehérvári szerdárhoz. Szerencs, 1707. május 23. *Ráday Pál iratai II. (1707–1708)*. Sajtó alá rendezte: Benda Kálmán – Maksay Ferenc. Budapest, 1961. 274–276.

⁵⁸ Michael Talman jelentése az Udvari Haditanácshoz. Konstantinápoly, 1707. május 16. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 177. Konv. 3. Fol. 123r–124r.: „mir erinnern lasse, was gestalten die ksl. räzel unlengst zu Keschkemmet, da sie selbiges [123v] orth überfallen, bey 50 türckhische kauffleuthe nidergemacht und ihre auff viel 1.000 tl. belauffendte waaren völlig geplindert haben, welches berührter bassa mir zu dem endt auß gutther freundschaftt habe wollen hindter bringen lassen, damit ich wan etwan der vezier eine anforderung machte, darvon vorleuffig in etwas informirt were. Welche nachricht mir dan dahin gedienet, daß von diesem casu meine confidenten und absonderlich dem nischanzi, Bekir effendi, zeitlich informiren und ihnen was zu beschönung dises facti geredet werden kundte, suggeriren lassen. Welches villeicht so vill genutzt, das der vezier ungeachtet unserer feindten [124r] solches für einen fridens bruch außdeuten wolle, darüber in keine rachgerigkeit ausgebroch, sondern die beylegung dieser sache denen gräniz bassen völlig comittiret habe.” Michael Talmanról ld. Szabados János: *Michael Talman konstantinápolyi Habsburg rezidens két jelentése az Udvari Haditanács részére (1705. július 25. és augusztus 13.)*. Fons, 20. évf. (2013) 3. sz. 385–386.; uő: *Hírek Konstantinápolyból 1705 derekán. A nagypolitika történései egy Habsburg diplomata szemüvegén keresztül*. Hadtörténelmi Közlemények, 128. évf. (2015) 1. sz. 76.

⁵⁹ Münir Aktepe: *Çorlulu Ali Paşa*. In: *Türkiye Diyanet Vakfıye Diyanet Vakfı Islam Ansiklopedisi*. Cilt 8. İstanbul, 1993. 370–371.

⁶⁰ Oszmán aga: *Pasák és generálisok között*, 183.

Oszmán aga szerint egy-két hónap eltelt, mire a Porta megkapta a bécsi udvar hivatalos állásfoglalását a Kecskeméten történekről, eszerint: a rácokat a kurucok ártalmatlanná tevésére küldték Kecskemétre, és a kereskedőknek nem kellett volna ott lenniük. Ezt követően Talmant a törökök ismételtlen kérdőre vonták. A rezidens a követutasításának megfelelően azt javasolta, hogy mindkét fél részéről – a karlócai békében lefektetett módon – különmegbízottakat jelöljenek ki, akik helyben, a határon fogják tisztázni a felmerülő vitás kérdéseket.⁶¹ Úgy tűnik, bár egyértelműen békeszegésnek tekintették a dolgot, a Porta is a békés rendezés mellett foglalt állást nisándzsi, Bekri efendi előterjesztése alapján, amiről Talman október 13-i jelentésében számolt be.⁶² Azonban nem szabad figyelmen kívül hagyni a rezidens jelentésének azon részét sem, amelyben a francia követ tevékenykedése nyomán a Portán kialakult feszült helyzetet tárgyalja, minek következtében nem lehetett tudni, hogy az oszmánok beavatkoznak-e a magyarországi eseményekbe, illetve konkrétan a belgrádi pasa, Elcsi Ibrahim lépéseitől tartottak.⁶³

Mindez azért is lényeges momentum, mert a Porta a határ menti egyeztetések irányításával a belgrádi helytartót, Ibrahim pasát bízta meg, míg Habsburg részről Dietrich Nehem péterváradai generális hatáskörébe rendelték az ügyet. Ibrahim pasa 1707. október végén a péterváradai generálist okolta a vizsgálóbizottságok felállításának késése miatt, és azt írta a Portára, hogy Nehem nem akar vele együttműködni és a biztosokat kijelölni.⁶⁴ Amikor ezt követően, november 2-án Talmant számon kérték a Portán, ő csak a szeptember 19-i követutasítására hagyatkozhatott, amely szerint a bécsi udvar elsődleges szándéka a béke fenntartása volt, és arról tájékoztatták, hogy mindenképpen felállítják a vizsgálóbizottságokat.

⁶¹ A karlócai béke 11. cikkelye mondja ki, hogy a határvidéken minden, a békességet veszélyeztető vitás kérdést és nézeteltérést kirendelt bizottságok révén igyekezzenek megoldani. Szita – Seewann: *A karlócai béke és Európa*, 219.; Oszmán aga: *Pasák és generálisok között*, 183.

⁶² Michael Talman jelentése az Udvari Haditanácshoz. Konstantinápoly, 1707. október 13. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 177. Fol. Konv. 3. Fol. 162v.

⁶³ „Oben besagten Mehemet agha, alß er vor einigen wochen von der Porten gewiesser muniton und artiglerie sachen wegen an den Ibrahim bassa nach Bellgrad geschickt worden, habe absonderlich auch dahin instruiert, genau zu sondiren, wie berührter Ibrahim bassa eigentlich gegen die Teutsche und zur [155r] unterhaltung der gutten freundschaft gesinnet seye, welcher bey seiner vor 14 tägen beschehenen zurückh kunfft nit allein den hier in originali bey liegenden und mir zugeschribenen brieff von gedachten bassa überbracht, sondern auch versichert, daß selbiger die unterhaltung der ruhe und guten nachbahrschaft ihme eifferig angelegen sein lasse und gegen den ksl. hof besst gesinnet seye, welches ich dahin gestelt seyen lassen will und allein melde daß wegen seines violenten, stolzen und interessirten mir zimlich bekhandten naturels, viel an orth und weise mit selbigem wohl umbzugehen gelegen.” Michael Talman jelentése az Udvari Haditanácshoz. Konstantinápoly, 1707. október 13. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 177. Konv. 3. Fol. 154v–155r. Talman a janicsárját küldte Péterváradra, „und anbey gehorsambst ersuche, diese grosse gefährlichkeit in gnädigste consideration zu ziechen und zu glauben, daß der fride an einem harr hange und garleichtlich künfftiges fruehe jahr die völlige ottomannische macht in Hungarn sich einfinden khönne.” Uo. Fol. 160r.

⁶⁴ Elcsi Ibrahim pasa levelével 1707. október 28-án egy csuhadár érkezett a Portára. Michael Talman jelentése az Udvari Haditanácshoz. Konstantinápoly, 1707. november 7. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 177. Fol. Konv. 3. 176r. A csuhadár palotabeli szolgát jelent. A tisztségre ld. Abdülkadir Özcan: *Çuhadar*. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Cilt 8. İstanbul 1993. 381–382.

Mindezek ellenére a nagyvezír parancsára a rezidensnek írnia kellett Péterváradra, hogy megsürgesse az dolgot.⁶⁵

„Der böse Mensch” – tárgyalások Elcsi Ibrahim belgrádi pasa irányítása alatt

Végül mindkét határ menti tisztviselő, a pasa és a generális is kijelölték a bizottságokat, amelyeknek egy Szalánkemén közelében fekvő helyen kellett találkozniuk. Oszmán aga visszaemlékezése szerint a török bizottság tagjai az agán kívül Ibrahim efendi, Oszmán bég, Mehmed aga és Ahmed zajim voltak, továbbá egy segédbíró is velük tartott.⁶⁶ Ehhez képest minimális eltérést mutat az oszmán bizottság összetételéről egy december 10-én Nehem generálisnak címzett levél, ahol Oszmán aga nem, viszont Juszuf zajim neve szerepel, illetve megnevezték benne az oszmán segédbíró is, Abdul efendit.⁶⁷ Minderről a generális a december 12-i jelentésében értesítette az Udvari Haditanácsot, továbbá arról is tudósított, hogy a biztosok a Szalánkeméntől kétóranyira lévő Belényeshez érkeztek. Nehem is Szalánkeménre küldte a saját biztosait, Johann Adam Lachowitz titkárt, Dörck alezredest és Haas segéd tisztet, akik aztán ott várakoztak a további utasításokra, hogy hol és mikor kerül sor a bizottságok találkozására.⁶⁸ Ez azt jelenti, hogy a kecskeméti események után több mint fél évvel sikerült a határ menti vizsgálóbizottságokat felállítani. A késlekedés valódi okát nagyon nehéz forrásokkal adatolni, de elfogadhatónak tűnik, hogy egyrészt közrejátszott benne a feszült külpolitikai helyzet, s annak lehetősége, hogy a törökök fegyveres segítséget nyújtanak Rákóczinak, másrészt pedig éppen annak a belgrádi pasának a hatáskörébe utalták az egyeztetések irányítását, aki – amellett, hogy roppant nehéz természetű ember lehetett⁶⁹ – feltehetően a török kormányzat háborúpárti tagjai közé tartozott, akár saját érdekből, a Porta politikájával szembemelve is.

⁶⁵ Michael Talman jelentése az Udvari Haditanácshoz. Konstantinápoly, 1707. november 7. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 17. fol. Konv. 3. Fol. 176r–177v.

⁶⁶ A bizottság tagjait Oszmán aga mindkét visszaemlékezésében megemlítette: Oszmán aga: *A gyaurok rabságában*, 147., uő.: *Pasák és generálisok között*, 184.

⁶⁷ Elcsi Ibrahim belgrádi pasa Dietrich Nehem generálishoz. Belgrád, 1119. Ramadan hó 15. [1707. december 10.] ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 177. Konv. 3. Fol. 214r.

⁶⁸ Dietrich Nehem jelentése az Udvari Haditanácshoz. Pétervárad, 1707. december 12. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 177. Konv. 3. Fol. 216r. Vö. Dietrich Nehem levele Michael Talmanhoz. Pétervárad, 1707. december 16. Uo. Fol. 219r.: „Der herr von Lachowitz ist den 12. von hier nebst dem herrn obristleutnant und ober ingenieur Dörck und dem landauditorn nacher Salankemen abgangen umb dem werckh einen anfang zu machen und zu zeigen, das mann unserer seite eiferigst bemiehet die fridenscapitulationes heilig zu halten und was etwa vor mißhelligkeiten auf denen gränitzen erwachsen, nach dero richtschnurr in aller freundschaft zu appliniren.” Oszmán aga visszaemlékezésében a császári biztosok *Lackowitz*, az Udvari Haditanács főtölmácsa, *Türckh* alezredest, Pétervárad mérnök alezredeste és *Kastner*, a generális testőrezredének századosa voltak. Oszmán aga: *A gyaurok rabságában*, 147.; uő.: *Pasák és generálisok között*, 184. Annak ellenére, hogy a generális jelentéseiben Lachowitz titkárként szerepel, az egyeztetések során valóban ő tolmácsolt, illetve ő jelentett Nehem felé. Viszont Kastner, akiről az aga említést tett, csak a tárgyalások későbbi szakaszában lett megbízott.

⁶⁹ „Weilen es nuhn das ansehen hat, als wann obbemelter bascha die entstandene differentien mehrers zu embröwilliren als zu appliniren suchet. Als bitte gehorsamst, so bald es möglich, mich meines ferneren verhaltens zu instruiren, damit dieses bösen menschen weit aussehendes vorhaben (wo mann bey der Porten nicht schon andere mesures genohmen), annoch in tempore hintertreiben werden

A bizottságok felállítása után sem sikerült gyorsan kivizsgálni a Kecskeméten történeket. Oszmán aga visszaemlékezése rendkívül részletesen igyekszik visszaadni a tárgyalásokon történeket, és több egymást követő egyeztetésről is beszámol, amelyeket egyrészt nehéz időrendbe szedni, másrészt párhuzamba állítani a császári megbízottak jelentéseivel, de mindkét oldal forrásaiban megtalálhatók a kapcsolódási pontok. Az oszmán oldal általános álláspontja – amiért valójában az ügy a bizottságok felállításáig eljutott – az volt, hogy a kereskedők meggyilkolásáért és kifosztásáért egyértelműen a császári oldal volt a felelős, hiszen az áldozatok előzőleg a szegedi generálistól, Globitztól oltalomlevelet kaptak. Mindezekért a törökök pénzbeli kártérítést, sőt az elkövetők megbüntetését, vérbosszút követeltek.⁷⁰ Ezzel szemben a császári oldal nem tartotta felelősnek magát a történeket miatt, és folyamatosan azt hangsúlyozták, hogy egyrészt a rácok nem arra kaptak parancsot, hogy Kecskemétre támadjanak, hanem arra, hogy rebellesek után kutassanak, és a kereskedők éppen a kuruc kézen lévő Kecskeméten tartózkodtak, másrészt pedig a Globitztól kapott oltalomlevél nem arra vonatkozott, hogy a kurucok között fogják megvédeni őket. Sőt – Oszmán emlékei szerint – az is elhangzott, hogy a németek szerint a kereskedők valójában kikényszerítették az oltalomlevelet, és tisztában voltak azzal, hogy Magyarországon háborús helyzet van, így az ottani kereskedelem is veszélyes.⁷¹

könne.” Dietrich Nehem jelentése az Udvari Haditanácshoz. Pétervárad, 1707. december 17. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 177. Konv. 3. Fol. 218r. Vö. Luigi Ferdinando Marsigli jellemzésével, aki örültnek titulálta a pasát. F. Molnár Mónika: *Az Oszmán és a Habsburg Birodalom közötti határ kijelölése a karlócai békét követően (1699–1701)*. Doktori disszertáció. Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar. Budapest, 2008. 104–105, 184. (Az oldalszámolás a pdf dokumentum alapján, online elérés: <http://doktori.btk.elte.hu/hist/fmolnar/phdmolnar.pdf>)

⁷⁰ Oszmán aga: *Pasák és generálisok között*, 185–188. Vö. Johann Adam Lachowitz jelentése Dietrich Nehemhez. Szalánkemén, 1707. december 18. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 177. Konv. 3. Fol. 237r–v. Arról, hogy az oszmán oldal biztosai vérbosszút követeltek: Johann Adam Lachowitz jelentése Dietrich Nehemhez. Szalánkemén, 1707. december 24. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 177. Konv. 3. Fol. 254r.

⁷¹ A császári oldal álláspontjára példaként ld. Dietrich Nehem levele Michael Talmanhoz. Pétervárad, 1707. december 16. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 177. Konv. 3. Fol. 220r–v.: „Viertens findet man unser seits nicht, das der ketskemeter einfall gegen die capitulationes geschehen, unsere husaren und heyduckhen haben hiezu keinen befehl gehabt, sondern nuhr den feind gesucht. [220v] Die türckhische kaufleuthe seyndt unter denen rebellen gefunden worden, haben sich auch mit ihnen zuer gegenwehr gesetzet. Wie wäre es dann möglich gewesen, bey einem nächtlichen einfall einen unterscheid zu machen? Ketskemet ist seit der rebellion nicht in unseren, sondern feinds händen, die rebellen haben die kaufleuthe etliche wochen aufgehalten und sich mit-hin verbündlich gemacht, selbige zu schützen. Die segediner päße seyndt denen kaufleuthen auf ihr importunes anhalten und ihre einfage gefahr, damit es nicht-, das ansehen habe, als wann man ihr commercium hemmen wolte, gegeben worden. Können sich auch bis in einem feindtlichen und von ihren truppen besetzten orth, wo wür dermahln nicht mesiter seyndt, keines wegs extendiren. Erhellet also gnugsamb hieraus, das nicht wür wegen dieses unser seits, gnugsamb beklagten unglückhs, sondern die rebellen satisfaction zu geben schuldig seyndt. Das beste wäre gewesen, wann lauth der friedens-articuln sich diese kaufleuthe nicht unter denen rebellen hätten finden lassen.” Dietrich Nehem levele Johann Adam Lachowitzhoz. Pétervárad, 1708. január 1. Uo. Kt. 178. Konv. 1. Fol. 2v. Johann Friedrich von Globitz levele az Udvari Haditanácshoz. Bécs, 1708. március 8. Uo. 96v.: „Auß den friedens-articuln sehe ich nicht, wie die Türcken die sicherheit ihrer kaufleuth im feindlichen territorio und kriege von unß verlangen können, da solche, ja, nicht anders alß in ksl. gebieth qua tali und nicht vom feinde besetzen zu extendiren.” Oszmán aga: *Pasák és generálisok között*, 185–188.

A tárgyalások menetét nemcsak a nagyon távoli álláspontok nehezítették, hanem az a körülmény is, hogy Elcsi Ibrahim pasa teljhatalmú megbízottként megváltoztatta a tárgyalandó ügyeket, illetve azok sorrendjét. Ezt Oszmán aga úgy interpretálta, hogy a császári megbízottak akartak mással foglalkozni, nem pedig a kecskeméti esettel. Ugyanakkor már Talman 1707. november 7-i jelentésében is szerepel, hogy követutasítása alapján arra tett ígéretet a Portán, hogy a bizottságok nemcsak a kecskeméti ügyben fognak vizsgálgódní, hanem több vitás kérdést is megtárgyalnak, mint amilyen a határ menti csardakok (órházak) kérdése vagy a császáriak által még 1704-ben (!) a durazzói kikötőben megtámadott és elvitt két francia hajó ügye. Utóbbi azért volt különösen fontos az oszmánok számára, mert Durazzo török kézen volt, és a franciák nyilván tőlük követeltek kártérítést a hajókért. Talman kérte a Haditanácstól, hogy minderről Nehem bárót is tájékoztassák.⁷²

Johann Adam Lachowitz titkár – a Nehem generális által kirendelt bizottság vezetője – december 15-i jelentésében számolt be az oszmán biztosokkal folytatott első tanácskozásról, ahol azzal szembesült, hogy nem csak, illetve elsőként nem a kecskeméti konfliktusról kellene tárgyalniuk.⁷³ Ezért a titkár jelentésének kézhezvételét követően, december 17-én Nehem generális új utasítást kért az Udvari Haditanácstól, mivel Ibrahim pasa parancsa szerint az Ibrahim efendi vezette oszmán bizottság addig nem volt hajlandó a kecskeméti esetről tárgyalni, amíg a durazzói konfliktust meg nem oldották,⁷⁴ amire azonban ekkor a Habsburg-bizottságnak nem volt felhatalmazása. Nyilvánvalóan ismét időt vett igénybe, amíg az információk a határvidékről Bécsbe értek, majd új utasítás érkezett a generálishoz. Maga Oszmán aga a Habsburg-ügymenetet, miszerint a végső döntést az Udvari Haditanács hozta meg, és megbízottjai nem rendelkeztek teljhatalmú felhatalmazással, nagyon negatívan értékelte, és ezt tekintette a késlekedés legfőbb okának. Diszkrétan elhallgatta, hogy Elcsi Ibrahim belgrádi pasa egyéb módon is igyekezett hátráltatni az egyeztetéseket: rendszeresen nemcsak feltartóztatta, hanem vissza is küldte a Konstantinápolyba tartó, levélvivő császári kurírokat Péterváradra,⁷⁵ amivel jócskán megnehezítette az információáramlást a császári oldalon. Lachowitz titkár december 18-i jelentésében pedig arról olvashatunk, hogy a belgrádi pasa azért tartóztatott fel két kurírt, mert a titkárral akart személyesen beszélni a Bécsből érkezett új hírekről és utasításokról, ilyenekkel azonban Lachowitz nem rendelkezett.⁷⁶

A császári oldal a durazzói konfliktus megoldására külön bizottságot szeretett volna felállítani, ahogy az ekkor a szerémségi határvidéken jelentkező csardak-probléma tárgyalására is. Nehem generális a karácsonyi ünnepek végeztével – az udvartól kapott instrukciók

⁷² Michael Talman jelentése az Udvari Haditanácshoz. Konstantinápoly, 1707. november 7. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 177. Konv. 3. Fol. 177r. Vö. Oszmán aga: *Pasák és generálisok között*, 188–191. A durazzói ügyről ld. Szabados: *Hírek Konstantinápolyból 1705 derekán*, 96–97.

⁷³ Johann Adam Lachowitz jelentése Dietrich Neheméhez. Szalánkemén, 1707. december 15. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 177. Konv. 3. Fol. 226r–227v.

⁷⁴ Dietrich Nehem jelentése az Udvari Haditanácshoz. Pétervárad, 1707. december 17. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 177. Konv. 3. Fol. 218r–v.

⁷⁵ Michael Talman levele Dietrich Neheméhez. Konstantinápoly, 1707. november 22. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 177. Konv. 3. Fol. 222r.; Dietrich Nehem jelentése az Udvari Haditanácshoz. Pétervárad, 1707. december 17. Uo. Fol. 220v.

⁷⁶ Johann Adam Lachowitz jelentése Dietrich Neheméhez. Szalánkemén, 1707. december 18. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 177. Konv. 3. Fol. 238v.

szertint – megbízottat kívánt Ibrahim pasához küldeni, hogy meggyőzze a kecskeméti ügyet érintő egyeztetések folytatásáról.⁷⁷

A kereskedők ügyének lezárásában – miután a Habsburg fél egyáltalán elfogadta az oszmán oldal kártérítési igényét – annak nagysága, vagyis az összeg meghatározása jelentette a legnagyobb problémát. A muszlim kereskedők Szegeden vámot fizettek árujuk után, így a vámnapló adatai alapján látszólag könnyen meg lehetett állapítani a magyar területre bevitt áruk értékét. Globitz és Nehem generálisok, továbbá az Udvari Haditanács is a Szegeden feljegyzett adatokat fogadták el hitelesnek, amelyek szerint a kereskedők összesen 500 tallér vámot fizettek, ami alapján a náluk lévő (és bevallott) áruk értéke nem lehetett több, mint 16.000 tallér.⁷⁸ Mindezzel kapcsolatban Oszmán aga visszaemlékezésében egy felettébb érdekes dolgot is olvashatunk, miszerint a kereskedők árujuk egy részét eltitkolták a vámosok előtt, így kevesebb vámot és harmincadot kellett fizetniük.⁷⁹ Ez – ha valójában így is volt – a császári oldalon büntetendő kategóriába esett, és semmiképpen sem lehetett a kártérítés követelésének alapja.

Nehem generális és emberei ragaszkodtak a saját vámnaplójuk és harmincados könyvük adataihoz, illetve bizonyítékokat kértek az oszmánoktól az esetleges nagyobb károkról, akik egy életben maradt vízholdót és több kereskedőt is felvonultattak tanúként. Lachowitz titkár december 24-i jelentése is említést tett a vízholdó kihallgatásáról, aki azért tudott megmenekülni a rajtaütéskor, mert rác ruhában volt, és rác nyelven beszélt.⁸⁰ Szejdi Ahmed kihallgatását és a *Koránra* tett eskü alatti vallomástételét Oszmán aga jegyezte le nagyon részletesen. Szejdi Ahmed az egyike volt azoknak a kereskedőknek, akik még februárban–márciusban Debrecenbe mentek Oszmán aga mellé, hogy megoldást találjanak akkori problémájukra, miszerint a kurucok nem engedték el őket Kecskemétről. Az ő vallomása alapján a város kifosztására még az előtt került sor, hogy visszaérkezett volna a városba, ezért is maradhatott életben. Az áruját a vízholdóra bízta, akit azonban kifosztottak. A saját áruja 3.000 gurust tett ki, a káráról mind a szultáni dívánhoz, mind pedig a belgrádi pasához jegyzéket nyújtott be. Ahhoz, hogy a császáriak elfogadják Szejdi Ahmed vallomását, még két embernek kellett esküt tennie arról, hogy a károsult becsületes ember.⁸¹ A felek Ahmed követelését tekintve ugyan eredményre juthattak, a többi megölt kereskedő, illetve örökösök és üzlettársaik esetében nem lehetett ugyanígy tanúkat állítani, a vámnapló adatai és az oszmánok követelései pedig nem fedték egymást. A pár hónapos huzavona után az oszmánok egyrészt a kereskedőknél lévő teljes árukészlet, másrészt pedig az emberi veszteségek után 120 kesze értékű kártérítést követeltek, amely összeg Nehem generális 1708. május 1-

⁷⁷ Dietrich Nehem levele Johann Adam Lachowitzhoz. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 177. Konv. 3. Fol. 241r. Vö. Dietrich Nehem jelentése az Udvari Haditanácshoz. Pétervárad, 1708. január 3. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 178. Konv. 1. Fol. 1v. Nehem a szállásmesterét és a tolmácsát küldte Belgrádba.

⁷⁸ Michael Talman jelentése az Udvari Haditanácshoz. Konstantinápoly, 1708. október 6. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 178. Konv. 3. Fol. 78r. Oszmán aga visszaemlékezése szerint a császáriak 32 kesze (erszény) értékű árurol beszéltek. Oszmán aga: *Pasák és generálisok között*, 195.

⁷⁹ Oszmán aga: *Pasák és generálisok között*, 195.

⁸⁰ A tanú elmondta, hogy Szegeden vámot fizettek, de ezt tovább nem részletezte. Johann Adam Lachowitz jelentése Dietrich Nehemhez. Szalánkemén, 1707. december 24. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 177. Konv. 3. Fol. 241v–242r. Vö. Oszmán aga: *Pasák és generálisok között*, 193., 198.

⁸¹ Oszmán aga: *Pasák és generálisok között*, 197–200.

jei jelentésében 62.648 ½ oroszlanos talléreként szerepelt, amit a generális indokolatlanul magasnak tartott.⁸²

Mindeközben az Udvari Haditanács – hogy támogassa a határvidéki tárgyalásokat és egyben kontrolláltassa Ibrahim pasa tevékenységét – titkos utakon küldött üzeneteket és utasításokat Talman konstantinápolyi rezidensnek. Minderre azért is volt szükség, mert Ibrahim pasa nem feltétlenül a valóságot kommunikálta a Porta felé. A pasa február eleji levele kis híján meggyőzte a – Talman interpretációja szerint közismerten nyughatatlan természetű – nagyvezírt arról, hogy a kereskedők miatti kártérítés követelésében ne engedjenek. Miután a rezidens kapcsolatai révén időben közbelépett, a szultán arra vonatkozóan küldött parancsot a pasának, hogy a tárgyaló bizottságnak ne legyen semmilyen méltánytalan követelése.⁸³ Az oszmánok gondolkodásáról és mentalitásáról sokat elárul, hogy mindezek után, amikor két héttel később újabb levél érkezett Elcsi Ibrahimtól, annak békésebb és megengedőbb hangneméből a portai befolyásos tisztségviselők arra következtek, hogy a pasát egészen biztosan lefizették a „németek”, és ezért jobbnak látták, ha a pasa által közölt információkat ők is kontrollálják a Nehem generálistól Talmanhoz érkezett hírekkel.⁸⁴

A tavaszi hónapok eredménytelensége, illetve sokkal inkább az a tény, hogy a pasa nem tudta rákényszeríteni akaratát a császári oldal képviselőire, csaknem fegyveres konfliktust generált a határvidéken. A lobbanékony természetű Elcsi Ibrahim katonaságával Szabácsig vonult, majd a Száván átkelve a Szerémségbe, amivel Nehem generálist is csapatai összehozására kényszerítette. A generális szükségesnek tartotta, hogy Talman a Portán igyekezzon megakadályozni, hogy ott a pasa jelentéseire alapozva jóváhagyjanak bármiféle támadást a szerémségi területek ellen, miközben természetesen Nehem is minden eshetőségre felkészült.⁸⁵ Ibrahim a katonai fenyegetés mellett és a portai utasítások ellenére továbbra is

⁸² Uo. 192–193.; Dietrich Nehem jelentése az Udvari Haditanácshoz. Pétervárad, 1708. május 1. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 178. Konv. 2. Fol. 41r–v. Az aga leírásában 55 meggyilkolt kereskedőről esik szó, míg a generális jelentésében 53-ról. Az oroszlanos tallér értékéről ld. Buza János: *Az oroszlanos tallér árfolyama és szerepe Magyarország pénzforgalmában*. Numizmatikai Közöny, 80–80. évf. (1981–1982) 1. sz. 89–100.

⁸³ Michael Talman jelentése az Udvari Haditanácshoz. Konstantinápoly, 1708. március 4. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 178. Konv. 1. Fol. 87v–88v.

⁸⁴ Uo. Fol. 88v–89r.: „undt [*Ibrahim*] sich zugleich anfragete, in waß er eigentlich über die strittigen puncten sich einlassen derffe, damenhero der gros vezier den folgenden tag mit seinem chihaja, dem nischanzi efendi, dem reis efendi undt dem tsaus bassi darüber conferierte undt den schluß alsobaldt zu papier setzen liesse, sich nit wenig verwunderendt, daß der Ibrahim bassa sich so sehr geändertet undt diesmahl so favorabl für die beylegung der versierenden strittigkeiten geschrieben habe, liesse [*89r*] sich auch wehrendter conferenz, nach aussag einiger meiner confidenten vernehmen, daß eß schiene, daß der Ibrahim bassa von den Teutschen sich muesse haben corrupiren lassen, weil auff einmahl ein so grosse veränderung in seinen schreiben gezaiget habe. Zu wünschen wäre eß, daß jedeßmahl, wan der Ibrahim bassa sein bericht über die commission an die Porten einschickt, von deß generalfeldtzeugmeister herrn baron von Nehem exzellenz darüber einige information über die gegenwärtige beschaffenheit der commission erhalten möchte, umb darvon meine confidenten specificè instruiren und an gehörigen orthen employren zu khönnen.”

⁸⁵ Dietrich Nehem jelentése az Udvari Haditanácshoz. Pétervárad, 1708. május 1. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 178. Konv. 2. Fol. 41r.; Dietrich Nehem jelentése az Udvari Haditanácshoz. Pétervárad,

élt a kurírok feltartóztatásának eszközével, így a generális jogosan aggódott amiatt is, hogy hosszú időn keresztül nem kapott választ a Talmanhoz küldött leveleire. Ezen túlmenően a pasa a hozzá még májusban elküldött Lachowitz titkárt több hétig fogságban tartotta, ezzel kényszerítve a generálist és a bécsi udvart feltételei elfogadására.⁸⁶

Ezen körülmények között érthető, hogy Nehem a mielőbbi megegyezést szorgalmazta, de az Elcsi Ibrahim által (!) követelt összeget továbbra is rendkívül túlzónak tartotta. Júniusban már mind a határvidéken, mind a Portán 100 erszény, illetve 50.000 tallér kártérítésről folytak az egyeztetések, miközben a pasa megerősítette a haderejét, és továbbra is fogva tartotta a Habsburg-titkárt.⁸⁷ Idővel az is kiderült, hogy Ibrahim pasa igényt tartott némi ajándékra is.⁸⁸ Összességében Nehem generális és a Habsburg oldal kényszerhelyzetbe került: egyrészt a magyarországi belpolitikai helyzet miatt el kellett kerülniük bármiféle katonai összetűzést, másrészt pedig felelősséggel tartoztak az embereikért, így a fogva tartott Lachowitz titkáráért is. Július végén a generális számára biztató eseménynek tűnt, hogy Ibrahim pasa a Portáról szigorú parancsot kapott arra vonatkozóan, hogy a császári kurírokat semmiképpen se tartóztassa fel, és a kecskeméti ügyet minél hamarabb le kell zárni, még a nyár folyamán.⁸⁹

A rendelkezésünkre álló iratanyag az 1708. augusztusi történésekről és a feltételezhető egyeztetésekről hallgat. Nehem generális augusztus 30-i jelentéséből pedig már arról értesülünk, hogy Ibrahim pasa magas lázzal küzdött, erőtlén volt, és nem tudott enni. Az amúgy már lecsendesülőben lévő pestisjárvány Belgrádot is elérte.⁹⁰ Szeptember 10-én Lachowitz titkár a török fél legújabb – erősen gyanúsnak tartott – számításairól tájékoztatta a generálist, amelyek alapján a belgrádi kereskedők elvesztett árujának értékét 61.179 tallér 21 para 2 asperben, a temesvári kereskedőkét 11.570 tallér 28 para 1 asperben állapították meg, ami összesen 72.750 tallér 9 para 3 aspert jelentett, azaz 145 erszény („beutel”) 250 tallér 9 para 3 aspert.⁹¹ Ebbe már nyilvánvalóan belekalkulálták a pasának szánt ajándékot is.⁹² Ezen

1708. június 3. és június 8. Uo. Fol. 87v, 98r–v.; Dietrich Nehem jelentése az Udvari Haditanácshoz. Pétervárad, 1708. május 21. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 178. Konv. 2. fol. 50r.

⁸⁶ Oszmán aga: *Pasák és generálisok között*, 200–205., 232. 90–92. jegyz. Az aga arról írt, hogy 20 napig tartották fogva Lachowitzot. De tudjuk, hogy a titkár május 21-én ment Belgrádba és még egy hónap elteltével is ott tartózkodott. Adam Johann Lachowitz jelentése Dietrich Nehemhez. Belgrád, 1708. május 21. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 178. Konv. 2. Fol. 61r–68v.; Dietrich Nehem jelentése az Udvari Haditanácshoz. Pétervárad, 1708. június 26. Uo. Fol. 154r.

⁸⁷ Dietrich Nehem jelentése az Udvari Haditanácshoz. Pétervárad, 1708. június 8. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 178. Konv. 2. Fol. 98r.

⁸⁸ Dietrich Nehem jelentése az Udvari Haditanácshoz. Pétervárad, 1708. június 26. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 178. Konv. 2. Fol. 155r.

⁸⁹ Dietrich Nehem jelentése az Udvari Haditanácshoz. Pétervárad, 1708. július 27. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 178. Konv. 3. Fol. 41r.

⁹⁰ Dietrich Nehem jelentése az Udvari Haditanácshoz. Pétervárad, 1708. augusztus 30. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 178. Konv. 3. Fol. 41r. Ugyanekkor arról is beszámolt a generális, hogy Lachowitz titkárral együtt többen megbetegedtek, ezért nem tudott leveleket íratni, illetve fordíttatni sem.

⁹¹ Johann Adam Lachowitz jelentése Dietrich Nehemhez. Szalánkemén, 1708. szeptember 10. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 178. Konv. 3. fol. 43r.

⁹² Nehem szeptember 8-án jelentésében a pasa által követelt 2000 dukát értékű ajándékról írt, majd október 2-án 30 erszénnyí ajándékot említett. Dietrich Nehem jelentése az Udvari Haditanácshoz.

összeg kifizetésére azonban nem került sor, október 2-án érkezett a hír Péterváradra a pasa haláláról.⁹³

A tárgyalások vége, megegyezés Ali belgrádi pasával

Ibrahim pasa halála sok tekintetben megváltoztatta a helyzetet: egyrészt az új belgrádi pasa kijelöléséig, sokkal inkább a megérkezéséig a tárgyalások megszakadtak, másrészt nem lehetett tudni, hogy az egyeztetések folytatódna-e az eddigi eredmények figyelembe vételével vagy az új pasa új feltételeket fog támasztani. Október közepén Nehem arról értesült, hogy Ali temesvári pasa ambicionálja a belgrádi pasaságot,⁹⁴ amely tisztséget végül meg is kapta, de mindaddig nem foglalhatta el, amíg meg nem érkezett az ő addigi helyére kijelölt új ember, Haszán pasa.⁹⁵

November közepén – Ali december végi Belgrádba érkezése előtt – biztató üzenettel érkezett a pasa embere, Oszmán aga Nehem generálishoz, miszerint a kereskedők kártérítését tekintve 80 erszénynyi pénzben meg lehetne egyezni.⁹⁶ A császári oldal abban bízott, hogy Ali pasával könnyebben meg tudnak majd egyezni, de Nehem generálisnak be kellett ismernie, hogy a vele való tárgyalások problémásabbak, mint elődjével.⁹⁷ Amikor január elején Kastner századost küldte el hozzá a generális a kinevezéséhez szóló gratulációval, a pasa számon kérte, hogy 15 hónap alatt nem tudtak megegyezni, és azzal fenyegetőzött, hogy amennyiben továbbra sem sikerülne, annak következményei lesznek.⁹⁸ Ali pasa egyrészt Elcsi Ibrahimhoz hasonlóan minél nagyobb kártérítést igyekezett kieroszakolni, amivel a saját kincstárát is gazdagíthatta, másrészt talán a Porta felé is bizonyítani akart, és minél rövidebb időn belül akart minél előnyösebb megállapodást kikényszeríteni a császár-

Pétervárad, 1708. szeptember 8. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 178. Konv. 3. Fol. 47r. Dietrich Nehem jelentése az Udvari Haditanácshoz. Pétervárad, 1708. október 2. Uo. Fol. 56v.

⁹³ Dietrich Nehem jelentése az Udvari Haditanácshoz. Pétervárad, 1708. október 2. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 178. Konv. 3. Fol. 53r. A pasa halálhíre október 9-én érkezett Konstantinápolyba. Michael Talman jelentése az Udvari Haditanácshoz. Konstantinápoly, 1708. október 13. Uo. Fol. 113r.

⁹⁴ Dietrich Nehem jelentése az Udvari Haditanácshoz. Pétervárad, 1708. október 5. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 178. Konv. 3. Fol. 59r.; Oszmán aga: *A gyaurok rabságában*, 147–148.; uő.: *Pasák és generálisok között*, 206., 232. 92. jegyz. Ali belgrádi pasára lásd még: Fekete: *A Rákóczi–Aspremont-levéltár török iratai*, 444., 445., 447.

⁹⁵ Oszmán aga: *A gyaurok rabságában*, 147–148.; uő.: *Pasák és generálisok között*, 206. Haszán temesvári pasára ld. Fekete: *A Rákóczi–Aspremont-levéltár török iratai*, 437. 12. jegyz.

⁹⁶ Dietrich Nehem jelentése az Udvari Haditanácshoz. Pétervárad, 1708. november 15. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 178. Konv. 3. Fol. 141v. Vö. Dietrich Nehem jelentése az Udvari Haditanácshoz. Pétervárad, 1709. január 11. Uo. Konv. 4. Fol. 23v.; Oszmán aga: *A gyaurok rabságában*, 147–148.; uő.: *Pasák és generálisok között*, 206. Nehem generális a péterváradit tolmácsot, Marcantonio Mammucca della Torre fiát, a várintendánszt és Lachowitz titkárt küldte az aga fogadására. Haszán pasa Temesvárra érkezését követően Ali pasa kérelmezte, hogy Oszmán agát magával vihesse Belgrádba, először csak 15-20 napra, de valójában ekkor véget ért Oszmán 17 éves temesvári szolgálata. Marcantonio Mammucca della Torre személyére ld. Marcantonio Mammucca della Torre. *Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunft*, Jg. 9. (1818) 253–256.

⁹⁷ Dietrich Nehem jelentése az Udvari Haditanácshoz. Pétervárad, 1709. március 4. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 178. Konv. 4. Fol. 34v., 41r.

⁹⁸ Kastner százados jelentése Dietrich Nehemhez. Belgrád, 1709. január 9. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 178. Konv. 4. Fol. 24r–v.

riaktól, megkísérelte újraindítani az alkudozást az összegről is. Ugyanakkor – alátámasztva ezzel az Oszmán aga által leírtakat⁹⁹ – külön egyeztetéseket is folytatott, amelyek során végül a kereskedők rokonainak és üzlettársainak kártérítési követelését 80, majd 70 erszénynyi összegben fogadták el.¹⁰⁰

A kártérítési összeg összeszedésének és kifizetésének módjára vonatkozóan – nyilván az összeg nagysága miatt – már 1708 őszén volt javaslata Nehem generálisnak: egyrészt a kecskeméti rajtaütésben résztvevő rácoktól, másrészt a rác területek adójából kívánta azt fedezni, valamint három részletben történő kifizetést javasolt.¹⁰¹ Már az Ali pasa megbízottjával, Oszmán agával folytatott egyeztetéseken – ahol a 70 erszénynyi pénz kifizetéséről tárgyaltak – az oszmán fél ahhoz ragaszkodott, hogy 30 kesze összeget azonnal fizessenek ki készpénzben, a fennmaradó 40 erszénynyi összeget pedig néhány belgrádi zsidó kereskedő – elsősorban egy Joseph nevezetű és társa – meghitelezi, és később az érintett rác területeken, a Szerémségben és Bácskában behajtja.¹⁰²

A tárgyalások lezárására, a pénzügyek intézésére ismét Lachowitz titkár és Kastner százados utaztak Belgrádba. Nehem a titkárnak írt instrukciójában kiemelte, el kell fogadtatni a török féllal, hogy a jövőben magyar földön csak addig védelmezik a kereskedőiket, amíg nem mennek a felkelők által uralt területekre.¹⁰³ A kecskeméti ügyet véglegesen lezáró okirat 1709. március 25-én született meg,¹⁰⁴ Nehem generális pedig április 1-jei jelentésében számolt be a pénz átvételéről készült elismervényről.¹⁰⁵ A törökök a kialakult 35 000 oroszlanos tallérból 15 000 tallért vettek át készpénzben, a fennmaradó összegről pedig váltót kaptak a belgrádi zsidó kereskedő(k)től. Ezt a pénzt három hónapon belül kellett kifizetni. Oszmán annyit írt, hogy Bécsből 5000 aranypénz érkezett meg, amit egy Jákob Izrael (!) nevű belgrádi zsidóval átszámoltattak, majd azt 30 kesze ezüstpénzként Oszmán elzáratta, a fennmaradó 40 kesze pénzre pedig váltót kapott, és azt az összeget Belgrádban fizette ki neki a zsidó.¹⁰⁶

⁹⁹ Oszmán aga: *A gyaurok rabságában*, 147.; uő: *Pasák és generálisok között*, 208–215.

¹⁰⁰ Dietrich Nehem jelentése az Udvari Haditanácshoz. Pétervárad, 1709. február 21. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 178. Konv. 4. Fol. 43v. Vö. Oszmán aga: *Pasák és generálisok között*, 212.

¹⁰¹ Dietrich Nehem jelentése az Udvari Haditanácshoz. Pétervárad, 1708. október 25. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 178. Konv. 3. Fol. 123r–124r.

¹⁰² Dietrich Nehem jelentése az Udvari Haditanácshoz. Pétervárad, 1709. február 21. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 178. Konv. 4. Fol. 43r–v. A Joseph nevű zsidó kereskedő és társa szerepvállalása az ügyben már 1709 januárjában is szóba került. Dietrich Nehem jelentése az Udvari Haditanácshoz. Pétervárad, 1709. január 19. Uo. Fol. 31v. Vö. Oszmán aga: *Pasák és generálisok között*, 219–220. Vö. „minden magyarvégvidéki s bácskai rác család egy forintot, a rablás elkövetésében részvevők pedig azok, illetőleg örökösök részére két-két forintot fizetni köteleztettek.” Hornyik: *Kecskemét város története*, 190.; Katona: *Historia critica*, 522.

¹⁰³ Dietrich Nehem instrukciója Johann Adam Lachowitzhoz. Pétervárad, 1709. április 1. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 178. Konv. 4. Fol. 86v–87r.

¹⁰⁴ Oszmán aga: *A gyaurok rabságában*, 148., 229. 51. jegyz.; uő.: *Pasák és generálisok között*, 217–218. 232. 97. jegyz. Ellentétben azzal, amit Hornyik állított munkájában, azaz hogy 1708 októberében rendezték az ügyet. Hornyik: *Kecskemét város története*, 190. Vö. még: Katona: *Historia critica*, 522.

¹⁰⁵ Dietrich Nehem jelentése az Udvari Haditanácshoz. Pétervárad, 1709. április 1. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 178. Konv. 4. fol. 87v.

¹⁰⁶ Oszmán aga: *Pasák és generálisok között*, 219–220.

„So wäre es ja billich, das unsere pässe sie vor ihre freunde überall schützen solten”¹⁰⁷ – írta Nehem generális a kecskeméti ügy végén, és szavaiba beleéreződik, hogy valójában mennyire nem tartotta jogosnak és méltányosnak az oszmánok követelését, sőt abszurdnak érezte az ügy azon színezetét, mintha a törököket ők védenék a magyaroktól, illetve kurucoktól, miközben azok őket a barátjaiknak tartották. Ugyanakkor a kialakult patthelyzet megkövetelte a helyzet elfogadását.

Az 1707 áprilisában Kecskeméten történtek nagy vihart kavartak az amúgy sem békés Habsburg–oszmán, illetve a Habsburg–kuruc–oszmán viszonyrendszerben. Temesvári Oszmán aga visszaemlékezése, a császári tisztségviselők jelentései, de az aga *Kitāb-i İnšā* elnevezésű levélgyűjteményének kuruc korszakra vonatkozó dokumentumai arról tesznek bizonyosságot, hogy korántsem egyedülálló esetről van szó. Mind az esetet megelőzően, mind pedig azt követően több atrocitás is érte a török kereskedőket.¹⁰⁸

A kecskeméti ügy kapcsán az agának köszönhetően jó betekintést nyerhetünk abba, hogy miként működött egy-egy határvidéki konfliktus kezelése török oldalon. Nehem generális levelei, Talman konstantinápolyi rezidens és Lachowitz titkár jelentései pedig arra világítanak rá, hogy Habsburg oldalon mennyire más mechanizmus alapján intéződtek az ügyek. Az a teljhatalom, amivel Elcsi Ibrahim pasa felhatalmazást kapott a végvidéki konfliktusok megoldására, egyáltalán nem működött a császári oldalon, ott minden téren az Udvari Haditanács hozhatta meg a végső döntést, és a tisztségviselők kötelesek voltak minden új tényezőt, körülményt jelenteni Bécs felé. Arról is képet alkothatunk, hogy milyen volt a törökök kevésbé szabálykövető „tárgyalási technikája” és jogszabály-értelmezése (nem okozott problémát nekik, hogy a szegedi vámnál a kereskedők eltitkolták az áruikat, amiért azonban kártérítést követeltek), és természetesen a tárgyalófelek személyes attitűdjétől sem vonatkoztathatunk el.

Amellett, hogy Oszmán aga beszámolója nyilvánvalóan erősen elfogult nézőpontból örökítette meg a történeteket, illetve hogy feltehetően emlékezete (vagy a jegyzetei) néha megcsalta, a császári oldal bőséges forrásanyaga is alátámasztja, hogy jól értesültnek tekinthető, az ügy tárgyalása során – főként Ali pasa megbízásából – valóban jelen volt, és írása (írásai) történeti forrásként használhatók.

¹⁰⁷ Dietrich Nehem jelentése az Udvari Haditanácshoz. Pétervárad, 1707. április 1. ÖStA HHStA Türkei I. Kt. 178. Konv. 4. Fol. 88r.

¹⁰⁸ Vö. *Kitāb-i İnšā*. ÖNB Mixt. 175. fol. 31v–33r.; Fekete: *A Rákóczi–Aspremont-levéltár török iratai*, passim.

Summary

The activities and difficulties of Turkish merchants or how not to trade during the war of independence of Rákóczi

At the beginning of the year 1707 sixty Muslim and Greek merchants arrived from Belgrade and Temesvár to Szeged to sell their goods in Hungary. They paid the usual duties, then got permission from General Johann Friedrich Globitz to go to Kecskemét. However, the raiding Serbian Hussars and Haiduks of Commander Constantin von Kobila attacked the city of Kecskemét and not sparing even the Turkish merchants robbed the city, killed or captured its inhabitants. Among the Muslim and Greek merchants 55 were massacred and their possessions were taken away.

In this study I examine the antecedents and causes of this unprecedented case. Besides I present the evolving diplomatic strife between the insurgent Kuruc and the Ottomans, and between the Habsburgs and the Ottomans; namely how the frontier Turkish officials, Elci Ibrahim and Ali Pashas of Temesvár from one side, and General Dietrich Nehem of Pétervárad and his trustee, secretary and interpreter, Johann Adam Lachowitz from the other side tried to represent their interests and to settle the case. The deal gives a glimpse to frontier conditions in Hungary after the expulsion of the Ottomans, who remained parts of everyday life.